

Leon Rak

dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
ORCID: 0000-0001-8981-0410

Życie i działalność Tadeusza Wowkonowicza 1912–2005. Przyczynek do dziejów polskiego narciarstwa

Wprowadzenie

Badanie indywidualnych losów sportowców pozwala na odkrywanie nowych źródeł opisywania i wyjaśniania dziejów sportu. Szczególnie interesujące okazuje się poznanie życiorysów uczestników ważnych wydarzeń, często bowiem byli oni twórcami lub kolekcjonerami cennych źródeł dokumentujących te wydarzenia. Taką ciekawą postacią był Tadeusz Wowkonowicz. W latach 30. XX wieku uprawiał hokej na lodzie i narciarstwo, był członkiem polskiej reprezentacyjnej drużyny narciarskiej. W latach II wojny światowej został żołnierzem utworzonej we Francji II Dywizji Strzelców Piechoty, internowany wraz z towarzyszami w Szwajcarii w latach 1940–1945. Po zakończeniu wojny współtworzył we Francji odrodzoną reprezentację polskich narciarzy. Zamieszkał w Chamonix i do Polski nigdy już nie przyjechał. Nazywano go „polskim ambasadorem z Chamonix”, gdyż często gościł u siebie polskich sportowców (głównie narciarzy i alpinistów), którym pomagał w różnych trudnych sytuacjach, z jakimi spotykali się we francuskich Alpach.

Nieliczne informacje na temat działalności Tadeusza Wowkonowicza można znaleźć w opracowaniach wspomnieniowych prezentujących wyniki sportowe polskich narciarzy¹. Brak jest szerszego opracowania jego życiorysu, chociaż był świadkiem

¹ J. Kapeniak, *Tatrzańskie diabły*, Sport i Turystyka, Warszawa 1973, s. 135, 167, 176, 191; L. Fischer, J. Kapeniak, M. Matzenauer, *Kronika śnieżnych tras*, Sport i Turystyka, Warszawa 1977, s. 16; R. Kotodziej, *90 lat na śniegu, Historia Polskiego Związku Narciarskiego 1919–2009*, PZN, Kraków 2009, s. 67; A. Filar, M. Leyko *Laury na śniegu*, Warszawa 1974, s. 289, 309.

i uczestnikiem ważnych i ciekawych wydarzeń w historii Polski, w szczególności dziejów sportu i alpinizmu, a jego losy są charakterystyczne dla dużej grupy polskich sportowców, którzy opuścili Polskę po wybuchu II wojny światowej. Dlatego celem pracy było zbadanie i wstępne opracowanie działalności sportowej Tadeusza Wowkonowicza.

Podstawową bazą źródłową wykorzystaną w niniejszej pracy było archiwum rodzinne stworzone przez Tadeusza Wowkonowicza i zdeponowane obecnie przez jego syna Andrzeja w Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasza w Cieklinie koło Jasła. Wykorzystano również zbiory dokumentów i fotografii oraz wywiady z członkami rodziny Tadeusza Wowkonowicza. Dokonano również przeglądu prasy i wydawnictw sportowych z okresu dwudziestolecia międzywojennego² oraz prasy wydawanej w okresie II wojny światowej dla internowanych w Szwajcarii polskich żołnierzy³. Cennym źródłem danych okazały się materiały i relacje polskich alpinistów i narciarzy odwiedzających po II wojnie światowej Chamonix⁴. Danych uzupełniających szukano w literaturze⁵. Opracowanie ma układ chronologiczno-rzeczowy i podzielono je na trzy części opisujące losy i działalność Tadeusza Wowkonowicza na tle rozwoju polskiego narciarstwa do wybuchu II wojny światowej, w czasie jej trwania i po zakończeniu.

Rozwój kariery sportowej Tadeusza Wowkonowicza do 1939 r.

Tadeusz Wowkonowicz urodził się 4 lipca 1912 r. we Lwowie. Był synem Kazimierza i Heleny z domu Praidl. Ojciec Tadeusza był rzemieślnikiem, a matka zajmowała się domem. Wowkonowiczowie mieli też o 4 lata starszą od Tadeusza córkę Jadwigę. Początkowo rodzina zamieszkiwała na ul. Wronowskich we Lwowie naprzeciwko Cytadeli, a następnie u zbiegu ulic Zielonej i Jabłonowskich. Od najmłodszych lat Tadeusz interesował się sportem. Jako nastolatek obserwował, a później uczęszczał na zajęcia sportowe I Lwowskiego Klubu Sportowego Czarni (LKS Czarni). W tamtych latach stowarzyszenie to posiadało m.in. sekcję piłki nożnej, lekkoatletyczną, narciarską i hokejową. Tadeusz wówczas wszystkie te dyscypliny. Na nartach Wowkonowicz zaczął zjeżdżać już w wieku 7 lat. Pierwsze kroki na nich stawiał w pobliżu domu rodzinnego na stokach Cytadeli oraz na Pohulance⁶.

Do 1914 r. Lwów był znaczącym ośrodkiem narciarskim Polaków. Założono tam pierwsze polskie towarzystwo narciarskie – Karpackie Towarzystwo Narciarzy (KTN). Rozpoczęło ono swoją działalność w 1907 r., pięć lat przed urodzeniem się Tadeusza.

² „Przegląd Sportowy”, „Kalendarz Narciarski”, „Ilustrowany Kuryer Codzienny”.

³ „Goniec Obozowy”.

⁴ M.in. relacje Józefa Nyki i Jerzego Michalskiego.

⁵ G. Młodzikowski, A. Ziemilski, *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa 1957; J. Smoleński, *Druga Dywizja Strzelców Pieszych*, Agrotechnika, Warszawa 1992; W. Szatkowski, *Od Marusarza do Małysza*, Fall, Zakopane 2003; R. Kołodziej, K. Aftaruk, *Zarys historii narciarstwa w Polsce i snowboardingu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

⁶ Relacja siostrzenicy Tadeusza Wowkonowicza – Anny Boguckiej-Jeleń, Bytom, 18.10.2011.

KTN w okresie do 1914 gromadziło niemal wszystkich narciarzy z terenu Lwowa⁷. W tamtym czasie lwowscy narciarze wyznaczyli kierunki rozwojowe polskiego narciarstwa. W ramach KTN toczyła się burzliwa dyskusja na temat rozwoju tzw. kierunku sportowego i turystycznego⁸ w narciarstwie. Spór ten przyniósł KTN w pierwszym okresie tylko korzyści. Następował bowiem równolegle dynamiczny rozwój obydwu kierunków, a KTN zarówno w rywalizacji sportowej, jak i w osiągnięciach turystycznych było liderem wśród wszystkich polskich towarzystw narciarskich. W latach 1907–1914 wielu członków KTN było również członkami innych lwowskich stowarzyszeń sportowych (LKS Czarni, LKS Pogoń, LKS Lechia). To oni w głównej mierze byli zwolennikami rozwoju kierunku sportowego w narciarstwie i oni też osiągalni największe sukcesy w rywalizacji sportowej, często występując pod podwójną nazwą – KTN i swojego klubu⁹.

Po zakończeniu I wojny światowej działalność lwowskich narciarzy została szybko wznowiona. W 1919 r. rozpoczął działalność Polski Związek Narciarski (PZN) – KTN było jednym z towarzystw narciarskich, które wzięło aktywny udział w organizacji Związku. Jednakże Towarzystwo to zaczęło stopniowo tracić swoją przedwojenną pozycję, a we Lwowie zaczęło powstawać coraz więcej konkurencyjnych organizacji narciarskich. Do 1914 r. KTN stanowił swoisty „związek” dla „sekcji narciarskich” lwowskich towarzystw sportowych. Znaczna grupa członków KTN, należących również do lwowskich klubów sportowych – głównie piłkarskich, niejednokrotnie bardziej utożsamiała się ze swoim klubem niż z KTN. W 1920 r. KTN podjęło uchwałę o zakazie startu w zawodach narciarskich grupie swoich narciarzy pod nazwą KTN-Czarni. Z tego powodu wyodrębniono Sekcję Narciarską (SN) w LKS Czarni i podjęto starania o przyjęcie do Związku¹⁰. KTN było zdecydowanie przeciwne takim działaniom, osłabiały one bowiem Towarzystwo. Sprawa przyjęcia SN LKS Czarni Lwów do PZN była pierwszym poważnym konfliktem, który musiał być rozwiązany przez Związek. Zdecydowano wówczas, że sekcje narciarskie klubów sportowych mogą należeć do Związku. W 1921 r. SN LKS Czarni¹¹ została przyjęta do PZN, stając się w Związku pierwszą sekcją narciarską klubu piłkarskiego. W następnych latach we Lwowie zaczęły powstawać kolejne organizacje narciarskie. Wiele z nich wstąpiło do PZN, np. w 1922 r. do PZN przyjęto SN LKS Pogoń. W 1925 do PZN należały już 4 organizacje narciarskie z Lwowa, w 1927 r. – 5, w 1932 r. – 15, a w 1936 r. 18 organizacji narciarskich. Do 1929 r. Lwów posiadał największą ilość organizacji narciarskich w PZN spośród wszystkich dużych miast w Polsce. W 1930 r. został w tym względzie wyprzedzony przez Warszawę, a w 1934 r. przez Kraków. Do 1939 r. Lwów

⁷ W 1910 r. we Lwowie działała również Sekcja Narciarska Akademickiego Klubu Turystycznego.

⁸ Więcej na temat działalności KTN zob. Z. Pręgowski, *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 r.*, PTTK „Kraj”, Warszawa 1994; L. Rak, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – jubileusz 100-lecia powstania pierwszej polskiej organizacji narciarskiej*, „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku” 2008, t. 12, s. 62–69; J. Kapłon, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy. Zarys dziejów*, „Wierchy” 1997, nr 63, s. 143–162.

⁹ Np. J. Bizoń, B. Rappaport, J. Jarzyna, T. Koniewicz, J. Kawecki, S. Łuszczczyński, L. Pawłowski i in.; zob. Z. Pręgowski, *op. cit.*, s. 457–467.

¹⁰ Zob. „Narciarstwo Polskie” t. 1, Kraków 1925, s. 73.

¹¹ *Ibidem*, s. 177.

pozostał trzecim miastem w Polsce pod względem liczby organizacji narciarskich należących do PZN¹².

Do 1914 r. lwowscy narciarze podejmowali liczne działania związane z zagospodarowaniem turystycznym i sportowym Karpat Wschodnich, do których dostęp był łatwiejszy niż do Tatr. Stąd miejscowości takie jak Sławsko czy Worochta były nie mniej popularne niż Zakopane, a imprezy narciarskie tam organizowane nie ustępowały zakopiańskim. W okresie międzywojennym Zakopane i Tatry stopniowo stawały się miejscem, w którym koncentrowały się najważniejsze dla rozwoju polskiego narciarstwa sportowego wydarzenia. Zakopane zmieniło się w stację narciarską światowej rangi. Organizacja Zawodów FIS w 1929 i 1939 r. sprzyjała rozwojowi infrastruktury narciarskiej i turystycznej. W 1925 r. wybudowano dużą skocznnię narciarską na Krokwi. W latach 30. XX w. powstały najważniejsze inwestycje dla narciarstwa alpejskiego: kolejka na Kasprowy Wierch (1936) i kolej szynowa na Gubałówkę (1939).

Kariera sportowa Tadeusza Wowkonowicza rozpoczęła się w SN LKS Czarni Lwów – tu przeszedł podstawowe szkolenie narciarskie. W swoich listach Wowkonowicz wspominał, że jednym z jego nauczycieli narciarstwa był Zygmunt Klemensiewicz¹³. Napisał o nim: „To niezaprzeczalnie kolosalna postać pod każdym względem, jestem dumnym, że to właśnie pod jego okiem i wskazówkami stawałem pierwsze kroki na nartach we Lwowie i w Sławsku, gdzie KTN miał swoje schronisko¹⁴”. Z listu zatem wynika, że współpraca szkoleniowa pomiędzy KTN i SN LKS Czarni była utrzymywana pomimo opisanego wyżej sporu dotyczącego przynależności SN LKS Czarni do PZN, co stanowi ciekawy przyczynek do oceny stosunków panujących w środowisku w tamtym czasie.

Pierwszy potwierdzony notatką w lwowskiej prasie udział Tadeusza Wowkonowicza w zawodach narciarskich w barwach SN Czarnych odnotowano 7 stycznia 1929 r. Wystartował on wówczas w biegu narciarskim organizowanym przez KTN i SN LKS Czarni. Bieg główny na dystansie 12 km wygrał Stefan Witkowski — jeden z najlepszych w historii SN LKS Czarni narciarzy i jednocześnie doskonały piłkarz. Tadeusz, mając wówczas 17 lat, wystartował w kategorii juniorów. W biegu tym, rozegranym na dystansie ok. 6 km, wzięło udział 20 młodych zawodników reprezentujących KTN, SN Czarni i SN Pogoń Lwów, a Wowkonowicz zajął 11 miejsce: zwyciężył jego klubowy kolega Ryś, wyprzedziło go jeszcze 5 kolegów z SN Czarnych oraz jedyny przedstawiciel SN Pogoń i 3 zawodników KTN. Dalsze wyniki sportowe osiągnięte przez Tadeusza Wowkonowicza w sezonie zimowym 1928/1929 ujawniły jego narciarski talent. Wskazywały też na jego wszechstronność, startował bowiem we wszystkich ówczesnie rozgrywanych konkurencjach narciarskich.

¹² L. Rak, *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w] *Polska Kultura Fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, Wyd. AWF, Kraków 2008, s. 251–264.

¹³ Zygmunt Klemensiewicz (1886–1963), taternik i alpinista, wybitna postać lwowskiego narciarstwa, jeden z twórców KTN, później wieloletni prezes KTN i wiceprezes PZN, profesor Politechniki Lwowskiej, po II wojnie światowej do 1956 r. w Londynie, po powrocie do kraju profesor Politechniki w Gliwicach.

¹⁴ Brudnopis listu T. Wowkonowicza do Andrzeja (nazwisko nieznane) z 1 III 1985 r., Archiwum Muzeum Narciarstwa w Cieklinie (dalej: AMNC), sygn. T. Wowkonowicz listy, nr N1.

W końcu lat 20. XX wieku Wowkonowicz rozpoczął starania o uzyskanie uprawnień instruktorskich w narciarstwie¹⁵. W statystykach Polskiego Związku Narciarskiego pojawił się w 1934 r. w wykazie przodowników narciarskich, jaki zamieszczono w „Kalendarzu Narciarskim” na sezon 1934/1935, przypisany do kadry instruktorskiej Lwowskiego Okręgu PZN¹⁶. W zawodach narciarskich Wowkonowicz reprezentował SN LKS Czarni do 1933 r., później osiedlił się w Zakopanem i startował jako reprezentant zakopiańskich stowarzyszeń sportowych¹⁷.

Tadeusz Wowkonowicz po raz pierwszy przyjechał do Zakopanego w wieku 14 lat, w okresie świąt Bożego Narodzenia. Tatry oraz zakopiańskie narciarstwo zafascynowały go. Od tego czasu starał się przyjeżdżać tu każdej zimy. W 1933 r. Wowkonowicz opuścił Lwów i zamieszkał w Zakopanem na stałe. Startował już wówczas regularnie w zawodach narciarskich. Celem jego przyjazdu do Zakopanego w pierwszej kolejności było zorganizowanie sekcji hokejowej zakopiańskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, a następnie wsparcie sekcji narciarskiej. Na dorocznym walnym zebraniu Oddziału Narciarskiego Sokola, które odbyło się 12 grudnia 1933 r., Tadeusza Wowkonowicza wybrano w skład nowego zarządu jako delegata zawodników, pełniącego jednocześnie funkcję kierownika sekcji hokejowej¹⁸. Drużyna hokejowa zakopiańskiego Sokola rozegrała w zimie 1934 r. wiele meczów, a Tadeusz był jednym z najlepszych zawodników, jednakże po zakończeniu tego sezonu zakończyła swoją działalność.

Pierwszy znaczący w skali ogólnopolskiej sukces sportowy Wowkonowicz odniósł w narciarskim biegu sztafetowym 5x10 km o Mistrzostwo Polski na sezon 1933/1934¹⁹. Narciarska sztafeta zakopiańskiego Sokola, w której składzie się znalazł, zajęła trzecie miejsce i zdobyła brązowy medal. W kolejnym sezonie narciarskim Tadeusz zmienił przynależność klubową i startował w zawodach narciarskich reprezentując Sekcję Narciarską Towarzystwa Sportowego Wisła Zakopane (SN TS Wisła). Decyzję o przejściu do tego stowarzyszenia podjął najprawdopodobniej po konsultacjach z płk. Franciszkiem Wagnerem – członkiem Zarządu SN TS Wisła, który znany był z tego, że interesował się i wspierał młodych uzdolnionych narciarzy²⁰. Wowkonowicz reprezentował w zawodach narciarskich SN TS Wisła do 1939 r.

Tadeusz Wowkonowicz był uznanym polskim narciarzem. W latach 1934–1939 wielokrotnie zajmował medalowe miejsca w Mistrzostwach Polski w biegach narciarskich (głównie w biegach sztafetowych, był również brązowym medalistą Mistrzostw Polski w biegu narciarskim na 50 km). W 1938 r. został członkiem

¹⁵ Do 1932 sprawy szkolenia instruktorów nie były regulowane przez PZN. W 1932 PZN zorganizował pierwszy kurs dla instruktorów narciarskich. Do tego czasu stowarzyszenia narciarskie same decydowały o doborze kadry prowadzącej zajęcia szkoleniowe. Najczęściej byli to starsi doświadczeni narciarze.

¹⁶ „Kalendarz Narciarski 1934/1935”, s. 64.

¹⁷ Brudnopis listu T. Wowkonowicza do Andrzeja (nazwisko nieznane) z 1 III 1985 r., *op. cit.*

¹⁸ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1933, nr 346, s. 16.

¹⁹ „Przegląd Sportowy” 1934, nr 1, s. 2.

²⁰ Relacja przyjaciela T. Wowkonowicza – Z. Sokalskiego, Częstochowa, 20.09.2012 r.

polskiej reprezentacji w biegach narciarskich; wystartował wówczas na zawodach FIS w Szczyrbskim Plesie oraz w czasie Mistrzostw Świata FIS w Zakopanem w 1939 r.²¹

Losy Tadeusza Wowkonowicza w latach II wojny światowej

Wybuch II wojny światowej przerwał dynamiczny rozwój polskiego narciarstwa. Na części okupowanego polskiego terytorium Niemcy utworzyli tzw. Generalne Gubernatorstwo. Zakopane znalazło się na jego terenie. Początkowo nie wprowadzano ograniczeń w możliwości uprawiania narciarstwa przez Polaków. Dopiero w grudniu 1941 r. ukazało się rozporządzenie Generalnego Gubernatora w sprawie oddawania nart i butów narciarskich na terenie Generalnego Gubernatorstwa²². Według tego rozporządzenia narty o długości powyżej 170 cm, łącznie z wiązaniami i kijkami, jak również buty narciarskie, począwszy od wielkości 41, stanowiące własność osób nie będących Niemcami, należało oddać do 10 stycznia 1942 r. To rozporządzenie w praktyce uniemożliwiało dorosłym Polakom w latach 1942–1944 uprawianie na tym terenie narciarstwa.

Po rozpoczęciu II wojny światowej Tadeusz Wowkonowicz przedostał się, jak wielu polskich narciarzy w tamtym czasie, do Armii Polskiej tworzonej przez gen. Władysława Sikorskiego we Francji. Swoją drogę do Francji opisał później w krótkim wspomnieniu zamieszczonym w biuletynie alpinistów-seniorów „Głos Seniora” redagowanym przez Józefa Nykę²³. Kontakt z komórką polskiego rządu, która organizowała przerzuty Polaków do Francji, zapewnił Wowkonowiczowi znajomy – Czesław Dziadulski. Według Wowkonowicza Dziadulski był w tamtym okresie czołowym działaczem konspiracji i jednym z pierwszych kurierów na trasie Warszawa–Budapeszt. W ucieczce z Polski Wowkonowiczowi towarzyszyli zakopiańscy: Jan Schindler, Władysław Sumera, Jan Łuszczek oraz lwowiaci – Antoni Zatwarnicki i Zenon Wójcicki. Znaczącej pomocy w ucieczce udzielił im Zdzisław Motyka²⁴, który na polecenie Seppa Rehrla²⁵ był odpowiedzialny za przygotowanie tras narciarskich Kasprowego Wierchu. Zorganizował on dla Wowkonowicza i pozostałych uciekinierów bilety na przejazd kolejką na Kasprowy Wierch. Bilety były przeznaczone dla tzw. deptaczy, których zadaniem było wyrównywanie tras zjazdowych. Po wyjeździe na Kasprowy Wierch Polacy wykorzystali nieuwagę niemieckich wartowników i zjechali na nartach do Doliny Cichej. Zjazd odbył się z dużymi problemami, lwowiaci bowiem słabo jeździli na

²¹ Zbiorcze dane o wynikach sportowych Tadeusza Wowkonowicza z okresu dwudziestolecia międzywojennego zostały opracowane i przedstawione na wystawie poświęconej jego działalności zorganizowanej w Muzeum Narciarstwa w Cieklinie k. Jasła w dniach 12.11.2012 – 28.02.2013 oraz w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem w dniach 1.03 – 6.06.2013. Dane te będą zaprezentowane w przygotowywanej monografii poświęconej działalności Tadeusza Wowkonowicza.

²² Rozporządzenie o oddaniu nart i butów narciarskich w Generalnym Gubernatorstwie, Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa nr 123, z dnia 31 grudnia 1941 r.

²³ T. Wowkonowicz, *Moja ostatnia droga przez Tatry*, „Głos Seniora”, kwiecień 1996, s. 1.

²⁴ Zdzisław Motyka – znany polski narciarz, m.in. mistrz Polski w biegach narciarskich.

²⁵ Austriak, przed II wojną światową trener polskich narciarzy alpejczyków, w czasie wojny w zakopiańskim Gestapo.

nartach. Pomimo trudności udało im się dojść do Popradu, następnie wyruszyli do Koszyc, skąd pociągiem dojechali do Budapesztu. Tam uciekinierami zaopiekowali się pracownicy polskiej ambasady. Po kilku dniach Wowkonowicz z towarzyszymi wyruszyli w kierunku granicy z Jugosławią, którą stosunkowo łatwo przekroczyli, idąc po zamrzniętej w tamtym czasie granicznej rzece Drawie, a następnie, przez Zagrzeb, dojechali do Splitu. Ze Splitu statkiem „Warszawa” popłynęli do Marsylii. Wowkonowicz wspominał, że w drodze do Francji spotykał wielu znajomych, m.in. Jędrzeja Marusarza (stryjeckiego brata Stanisława Marusarza), a statkiem dowodził poznany w Zakopanem kpt. Witkowski. Cała podróż Wowkonowicza z Zakopanego do Francji trwała ok. 2. miesiący, do Marsylii statek wpłynął bowiem 2 kwietnia 1940 r.²⁶

Po przybyciu do Francji Wowkonowicz został umieszczony w obozie przejściowym w Carpiagne pod Marsylią, gdzie przebywał od 2 kwietnia do 4 maja 1940 r.²⁷ Następnie został przewieziony do Bressuire²⁸, a po kilku dniach, 6 maja 1940 r., wcielony do Armii Polskiej we Francji²⁹. Został przydzielony do Oddziału Sanitarnego nr 186 w II Dywizji Strzelców Pieszych dowodzonej przez gen. Bronisława Prugar-Ketlinga³⁰. Po rozpoczęciu przez Niemcy działań wojennych przeciwko Francji dywizja weszła do boju i po kilku dniach ciężkich walk oraz wyczerpaniu zapasów amunicji w czerwcu 1940 r. przekroczyła granicę francusko-szwajcarską, gdzie została internowana³¹.

Podczas internowania Tadeusz Wowkonowicz pracował wraz z innymi polskimi żołnierzami na terenie Szwajcarii. Przez znaczną część pobytu w różnych obozach dla internowanych żołnierzy pracował głównie przy budowie dróg w trudnym górskim terenie szwajcarskiej prowincji Graubünden (m.in. obozy w Rhäzüns, Brühl, Tarasp, Conters).

Pomimo trudnych warunków, w jakich znajdowali się internowani żołnierze³², podejmowali oni różne formy aktywności sportowej i turystycznej³³. Czasami ich osiągnięcia były spektakularne. O jednym z takich Józef Smoleński napisał: „Sportowcy 2DSP, a wśród nich znani polscy narciarze Kula i Haratyk, mogli poszczycić się także poważnymi, aczkolwiek nieoficjalnymi, osiągnięciami. Podczas jednego z międzynarodowych konkursów skoków, z udziałem zawodników niemieckich, Szwajcarzy wyrazili zgodę na udział poza konkursem przebywającemu w obozie internowania w Leysin Janowi Kuli. Doszło wówczas do nieprzyjemnego dla gospodarzy incydentu. Polak ustalił nowy rekord skoczni, pokonując znanego niemieckiego skoczka pochodzenia austriackiego Josefa Bradla. Nazwisko nowego rekordzisty podano do publicznej wiadomości, co spowodowało interwencję ambasady niemieckiej”³⁴. O wydarzeniu tym szerzej pisał Wojciech Szatkowski w książce *Od Marusarza do Małysza*³⁵.

²⁶ T. Wowkonowicz, *op. cit.*, s.1.

²⁷ O obozie tym wspomina też Smoleński, relacjonując przekaz Adama Kozy. Kozia relacjonował, że w obozie przechodzono kwarantannę; zob. J. Smoleński, *op. cit.*, s. 23.

²⁸ W zachodniej Francji.

²⁹ Notes T. Wowkonowicza, AMNC, sygn. Notes, b.p.

³⁰ Zaświadczenie dla T. Wowkonowicza z 12.11.1940 r., AMNC, sygn. D, s. 4.

³¹ Zob. J. Smoleński, *op. cit.*, s. 70.

³² *Ibidem*, s. 90–106; zob. też. „Goniec Obozowy” 1940–1945.

³³ *Ibidem*, s. 131–133.

³⁴ *Ibidem*, s. 131–132.

³⁵ W. Szatkowski, *op. cit.*, s. 79–80.

Uprawianie narciarstwa przez internowanych żołnierzy opisał Józef Zubek w swoich wspomnieniach z pobytu w obozach w Szwajcarii. Zubek był przyjacielem Tadeusza Wowkonowicza jeszcze z okresu międzywojennego, jednym z najlepszych polskich narciarzy-biegaczy końca lat 30. XX wieku. Podobnie jak Wowkonowicz po wybuchu II wojny światowej przedostał się do Francji, brał udział w walkach II Dywizji Strzelców Piesznych i został internowany w Szwajcarii³⁶. Według Zubka jazda na nartach uprawiana przez internowanych żołnierzy w Szwajcarii nie miała charakteru zorganizowanego, pomimo że w Szwajcarii przebywał w tym czasie także Aleksander Bobkowski³⁷ – prezes Polskiego Związku Narciarskiego. Uważał też, że narciarstwo to nie nosiło wówczas charakteru zawodniczego, chociaż Jan Kula uzyskiwał bardzo dobre rezultaty w skokach i w zjeździe. Uprawianie narciarstwa przez internowanych żołnierzy koncentrowało się głównie w okolicy Davos, na terenach w pobliżu obozu internowanych w Conters, małej alpejskiej wioski leżącej na trasie słynnego biegu zjazdowego Parsen–Derby. Zdaniem Zubka początki owego ruchu zaczęły się od korespondencji ze Szwajcarskim Związkiem Narciarskim, którą prowadził m.in. Aleksander Bobkowski. Wśród Szwajcarów, którzy wspomagali dążenia Polaków do uprawiania narciarstwa, wymienił m.in. pułkownika Hansa Stubera, Elżę Rot, zawodników Adolfa Freyburghausa i Wiktora Demarmesa oraz braci Toniego i Ediego Romingerów. Zubek wspominał również o tym, że przy obozie studenckim Winterthur zawiązała się grupa alpinistów w klubie wysokogórskim, której przewodził Jerzy Hajdukiewicz, a z którą przebywająca w Conters grupa narciarzy często spotykała się na wspomnianej trasie narciarskiej Parsen. Sposób organizacji tych grup przedstawił następująco: „Zorganizowanie polegało na wykorzystaniu wszystkich możliwości dla pozyskania sprzętu, wynudzenia przepustek. Nie było przewodniczących, sekretarzy, ni członków zwyczajnych ni honorowych, należało uczyć jazdy na nartach i oczywiście jeździć”³⁸. Pierwszą próbę zorganizowania zajęć z narciarstwa podjęto w obozie oficerskim w Moosbach gdzie znaleźli się w charakterze personelu pomocniczego: Jan Haratyk, Tadeusz Wowkonowicz, Jan Kula, Zygmunt Góralczyk i Józef Zubek. Wiosną 1941 r. powołano narciarzy do kompanii ckm w Grunenmatt, następnie w całości przemieszczono do miejscowości Rhâzüns w kantonie Graubünden do prac przy budowie drogi. W późniejszym okresie narciarzy rozdzielono do mniejszych obozów, w tym do obozu w Conters, o którym wspominał już Józef Zubek.

Wowkonowicz od początku internowania aktywnie szukał kontaktów ze sportowcami³⁹ (zwłaszcza z narciarzami oraz taternikami) oraz brał udział w działalności

³⁶ Józef Zubek, wspólnie z Tadeuszem Wowkonowiczem, uczestniczył w kilku wycieczkach i zawodach narciarskich na terenie Szwajcarii, a po zakończeniu II wojny światowej razem z Wowkonowiczem był członkiem grupy narciarzy w Chamonix. Prawdopodobnie w 1946 r. wrócił do Polski.

³⁷ Aleksander Bobkowski był zięciem Prezydenta RP Ignacego Mościckiego, towarzyszył też prezydentowi w czasie jego ucieczki z kraju we wrześniu 1939 r., a następnie zamieszkał z nim w Genewie, gdzie pozostał do swojej śmierci w 1962 r.

³⁸ Nagranie wspomnień Józefa Zubka z okresu internowania w Szwajcarii, archiwum rodzinne Andrzeja i Bartłomieja Zubków.

³⁹ W czasie zawodów narciarskich i wycieczek górskich spotykał się m. in. Janem Haratykiem, Janem Kulą, Józefem Zubkiem, Zenonem Michalikiem i Jerzym Hajdukiewiczem, o czym świadczą liczne fotografie z archiwum Tadeusza Wowkonowicza oraz zapisy w jego notatniku, AMNC, sygn. Notes, b.p.

sportowej internowanych, którą udokumentował na licznych fotografiach⁴⁰. W okresie letnim grał w piłkę nożną oraz uczestniczył w wycieczkach turystycznych i wysokogórskich, w okresie zimowym natomiast uprawiał przede wszystkim narciarstwo. Wraz z innymi internowanymi narciarzami organizował wycieczki, treningi oraz szkolenia narciarskie⁴¹. Tadeusz wraz z kolegami wielokrotnie startował w zawodach organizowanych przez lokalne organizacje narciarskie oraz w zawodach o obsadzie międzynarodowej. W swoim notatniku sześciokrotnie odnotował udział w zawodach narciarskich w latach 1940–1945, w tym w słynnych zawodach zjazdowych Parsen–Derby w 1945 r.⁴² Po sprawdzeniu zapisanych w notatniku dat okazało się, że wszystkie odnotowane w nim wydarzenia o charakterze turystycznym lub sportowym odbywały się w niedziele lub dni świąteczne. Wynika z tego, że internowani żołnierze byli poddani surowemu reżimowi związanemu z codziennymi obowiązkami, a możliwość uprawiania sportu i turystyki ograniczona była jedynie do wolnych dni. Internowani Polacy mieli legalne możliwości uprawiania sportu w obozach internowania (w tym narciarstwa⁴³), o czym świadczą liczne doniesienia zamieszczone w „Gońcu Obozowym”⁴⁴, jednakże możliwość uprawiania narciarstwa wiązała się niejednokrotnie z ryzykiem naruszenia przepisów obowiązujących internowanych żołnierzy. Józef Zubek opisał te problemy następująco: „Od tego też czasu [przeniesienia narciarzy do kantonu Graubünden – L.R.] wiele wycieczek na nartach i turystycznych wiązało się z terenem Berner Alpen. Ocierały się te eskapady dość często o granicę austriacko-szwajcarską. [...] Nie trzeba dodawać, że były to wycieczki podwójnie emocjonalne i że nosiły dość często charakter wspierający uciekinierów z Raichu. Bywało, że kończyły się wielotygodniowym aresztem, o czym może najlepiej powiedzieć Jan Kula”⁴⁵.

Powojenne losy Tadeusza Wowkonowicza

Po zakończeniu internowania w 1945 r. dywizja, w której służył Wowkonowicz, została ponownie przeniesiona na terytorium Francji, a następnie rozformowana. Tadeusz Wowkonowicz 20 sierpnia 1947 r. został zdemobilizowany. Do tego czasu był żołnierzem Polskich Sił Zbrojnych (PSZ) na zachodzie, przydzielonym do obozu La Courtine. Jeszcze przed rozformowaniem dywizji w 1945 r. Tadeusz Wowkonowicz wraz z innymi żołnierzami-narciarzami postanowił utworzyć polską drużynę narciarską, która mogłaby startować w zawodach narciarskich rozgrywanych we

⁴⁰ Fotografie T. Wowkonowicza z okresu internowania, AMNC, sygn. Z1, s. 1–130; AMNC, sygn. Z2, s. 1–529.

⁴¹ Notes T. Wowkonowicza AMNC, sygn. Notes, b.p.; fotografie z okresu internowania AMNC, sygn. Z2, s. 1–529.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Organizowano też zawody narciarskie o czym pisano w „Gońcu Obozowym”, zob. np. *Herisau. Zawody narciarskie*, „Goniec Obozowy” 1944, nr 7, s. 13.

⁴⁴ „Goniec Obozowy” 1940–1945.

⁴⁵ Nagranie wspomnień Józefa Zubka z okresu internowania w Szwajcarii, archiwum rodzinne Andrzeja i Bartłomieja Zubków.

Francji i Szwajcarii. Ich starania uzyskały poparcie dowództwa PSZ⁴⁶. Na siedzibę polskich narciarzy dowództwo PSZ wybrało Chamonix. O pomoc zwrócono się również do Aleksandra Bobkowskiego, mieszkającego wówczas w Genewie⁴⁷. W korespondencji, jaką prowadzono w tej sprawie, grupę tę nazywano „wojskową drużyną narciarską”⁴⁸. Aleksander Bobkowski zajął się spełnieniem formalnych wymogów umożliwiających start polskich narciarzy w zawodach. Sporządził i przesłał do FIS wnioski o wydanie pozwolenia na starty Polaków z drużyny w zawodach międzynarodowych. Równolegle Bobkowski starał się nawiązać kontakt z PZN i uzyskać licencje dla polskich zawodników.

PZN formalnie podjął działalność we wrześniu 1945, jednak przedwojenni działacze Związku przebywający na terytorium Polski rozpoczęli działania organizacyjne tuż po wycofaniu się Niemców, jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej. W połowie lutego 1945 r. zostało zorganizowane w Krakowie spotkanie Tymczasowego Komitetu Organizacyjnego PZN. Inicjatorem powstania Komitetu był najprawdopodobniej Aleksander Boniecki, pełniący formalnie funkcję wiceprezesa PZN. Pełna lista członków Komitetu nie jest znana. Oprócz Bonieckiego do Komitetu należały Honorata Rysz i Zofia Węgrzyn. Komitet prawdopodobnie zmieniał swój skład w miarę zgłaszania się kolejnych działaczy⁴⁹. Jego celem było podjęcie starań o odzyskanie i zabezpieczenie ocalałego majątku PZN oraz doprowadzenie do wznowienia działalności Związku. Ze względu na trwające działania wojenne proces podejmowania działalności przez przedwojenne towarzystwa narciarskie zrzeszone w PZN był powolny, a zwołanie Walnego Zjazdu Delegatów PZN w takich warunkach praktycznie niemożliwe. Mimo to Boniecki wspomina o kilku organizacjach narciarskich działających w tym czasie na terenie Krakowa i Zakopanego⁵⁰. Podjęcie działalności PZN oparto na obowiązującym przed wojną statucie Związku. Wykorzystano zapisy przedwojennego statutu PZN o Radzie Narciarskiej, który zezwalał m.in. na powołanie Zarządu PZN, zmiany okręgów narciarskich oraz uzupełnienia składu Rady. Nie można było jedynie zastąpić Prezesa Rady Narciarskiej⁵¹. Z formalnego punktu widzenia Prezesem Rady Narciarskiej i jednocześnie prezesem Zarządu PZN pozostawał w tym czasie Bobkowski. Jego nieobecność w kraju dawała Bonieckiemu możliwość podjęcia działań zmierzających do reaktywacji Rady Narciarskiej, która ukonstytuowała się 30 września 1945 r., co należy uznać za formalne wznowienie działalności PZN⁵². W czasie tego spotkania Boniecki został wybrany prezesem reaktywowanej Rady Narciarskiej, jednak wybór ten był niezgodny z zapisami statutu PZN, na który powoływano się przy wznowianiu działalności. Złamanie zapisów statutu PZN w tym względzie można wytłumaczyć naciskami ze strony nowych władz politycznych,

⁴⁶ Sprawozdanie A. Rozmusa z Międzynarodowego Tygodnia Narciarskiego w Zermatt, AMNC, sygn. D1, s. 21–23.

⁴⁷ Korespondencja Tadeusza Wowkonowicza z Aleksandrem Bobkowskim, AMNC sygn. D2, s. 1–1a, 8–10a, 29–30.

⁴⁸ Sprawozdanie A. Rozmusa z Międzynarodowego Tygodnia Narciarskiego w Zermatt, *op. cit.*, s. 21.

⁴⁹ Protokół pierwszego posiedzenia Rady Narciarskiej PZN w dniu 30 września 1945 r. w Krakowie, Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej APAN), ZA III-92, sygn. 323, k. 7.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 13–14.

⁵¹ *Statut Polskiego Związku Narciarskiego*, Kraków 1936, s. 4.

⁵² Protokół pierwszego posiedzenia Rady Narciarskiej PZN, *op. cit.*, k. 5.

tworzonych po wkroczeniu armii sowieckiej na tereny Polski. Podczas wystąpienia inauguracyjnego pierwsze posiedzenie Rady Narciarskiej Boniecki zadeklarował chęć zwołania Walnego Zjazdu Delegatów PZN po zakończeniu sezonu zimowego 1945/1946, jednak z nieznanych przyczyn zamierzenia te nie zostały zrealizowane⁵³. Z komunikatu PZN z października 1946 r. wynika, że Boniecki pełnił w dalszym ciągu funkcję prezesa Rady Narciarskiej, a także przewodniczył Zarządowi PZN⁵⁴. Pierwszy powojenny WZD PZN odbył się 7 września 1947 r. w Krakowie⁵⁵. Dla działalności PZN była to data przełomowa: kierownictwo Związku przejęli przedstawiciele władz politycznych tworzących Polskę Ludową.

Z formalnego punktu widzenia Bobkowski pozostawał prezesem Rady Narciarskiej PZN do pierwszego powojennego WZD PZN, dlatego Aleksander Boniecki mógł do tego czasu jedynie pełnić obowiązki prezesa Rady w zastępstwie nieobecnego w Polsce Bobkowskiego. Należy podkreślić, że w korespondencji, jaką Bobkowski prowadził z przebywającymi w Chamonix narciarzami, wynika, że nie miał zamiaru kwestionować legalności organów PZN funkcjonujących w Polsce, pomimo swojej niechęci do wprowadzanych w Polsce zmian politycznych.

Podjęte przez Bobkowskiego działania umożliwiające polskim narciarzom przebywającym w Chamonix udział w zawodach narciarskich rozpoczęły się od zgłoszenia ich do organizowanego przez Francuską Federację Narciarską (FFS) międzynarodowego konkursu skoków narciarskich w Megève (luty 1946) i przebiegały w początkowej fazie z komplikacjami. Bobkowski wysłał list do FFS, w którym potwierdził kwalifikacje zawodników: „W następstwie prośby moich rodaków, narciarzy z Chamonix pospieszam jako prezydent PZN zapewnić licencje pozwalającą im reprezentować polskie barwy. Równocześnie podejmuję konieczny kontakt z PZN-em w Polsce”⁵⁶. Francuzi zakwestionowali jednak tę rekomendację, twierdząc, że nie mogą zaakceptować zgłoszenia, które nie jest przesłane przez Federację Narodową⁵⁷. W odpowiedzi Bobkowski wysłał list do pułkownika Oestergaarda – Prezydenta FIS – z prośbą o interwencję w tej sprawie⁵⁸, a następnie list do dr. Lacq’a, francuskiego członka zarządu FIS, z kopią listu do płk. Oestergaarda, prosząc o przeanalizowanie całej sytuacji i dopuszczenie Polaków do startu⁵⁹.

Determinacja Bobkowskiego i naciski na FFS okazały się skuteczne i doprowadziły do dopuszczenia narciarzy z obozu w Chamonix do startu w zawodach⁶⁰. Niedługo później starania Bobkowskiego doprowadziły do przesłania narciarzom przebywającym w Chamonix aktualnych licencji zawodniczych PZN umożliwiających formalny start we wszystkich międzynarodowych zawodach. Tadeusz Wowkonowicz

⁵³ R. Kołodziej w swojej pracy podaje, że I powojenny WZD PZN odbył się 7 września 1947 r.; zob. R. Kołodziej, *op. cit.*, s. 35.

⁵⁴ Komunikat nr 1/46–47 z 25 listopada 1946 r.; Archiwum Państwowe w Katowicach, ZA nr 2183, sygn. 2, k. 7.

⁵⁵ *Wielki sejm polskich narciarzy dokonał wyboru nowych władz*, „Przegląd Sportowy” 1947, nr 72, s. 4.

⁵⁶ List A. Bobkowskiego do Francuskiej Federacji Narciarskiej, AMNC sygn. D2, s. 28.

⁵⁷ List Francuskiej Federacji Narciarskiej do A. Rozmusa, AMNC sygn. D2, s. 9.

⁵⁸ List A. Bobkowskiego do Oestergaarda, AMNC sygn. D2, s. 13–14.

⁵⁹ List A. Bobkowskiego do dr. Lacq’a, AMNC sygn. D2, s. 15.

⁶⁰ Licencja PZN dla T. Wowkonowicza na start w zawodach narciarskich w sezonie 1946/47, AMNC, sygn. D1, s. 36–37.

został mianowany przez Bobkowskiego przedstawicielem PZN w drużynie narciarskiej z Chamonix⁶¹.

W 1946 r. zawodnicy przebywający w Chamonix wzięli udział w Mistrzostwach Okręgu Mont Blanc w Les Contamines (styczeń 1946), w konkursie skoków w Megève (styczeń 1946), w konkursie skoków na skoczni olimpijskiej w Chamonix (luty 1946), w zawodach Grand Prix de Megève w Megève (luty 1946), w konkursie skoków w Les Contamines (luty 1946) oraz najważniejszej imprezie 1946 r. – Międzynarodowym Tygodniu Narciarstwa w Zermatt (nieoficjalne Mistrzostwa Świata – marzec 1946). W kolejnym sezonie starowali również w najważniejszej imprezie sezonu: Międzynarodowym Tygodniu Narciarstwa w Chamonix (luty 1947)⁶².

W tym czasie PZN postanowił uzupełnić reprezentację polskich narciarzy o zawodników przebywających w kraju. Na zawody w Chamonix w 1947 r. wysłano zawodników z Polski, tworząc wspólną reprezentację zawodników krajowych i tych przebywających we Francji. Przybyli z zawodnikami „działacze” namawiali zawodników z drużyny w Chamonix do powrotu do Polski. Podejmowali również działania formalne, aby taki powrót umożliwić tym, którzy się zdecydowali⁶³. Trudna sytuacja osobista żołnierzy na emigracji spowodowała, że część z nich podjęła decyzję o powrocie do Polski, a część pozostała na zachodzie lub wyjechała z Europy. Jeszcze w czasie Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Sankt Moritz w 1948 r. PZN ustalił reprezentację narciarską składającą się z zawodników krajowych oraz pozostających na emigracji⁶⁴.

Tadeusz Wowkonowicz zamieszkał w Chamonix we Francji, gdzie poślubił mieszkankę Les Praz – Antoinette. W 1948 r. urodził się Wowkonowiczom syn Andrzej. Tadeusz z żoną utrzymywali się z prowadzenia małego sklepu z prasą i pamiątkami. Wowkonowicz kontynuował swoje narciarskie pasje, pracując z francuską młodzieżą w miejscowym klubie narciarskim w roli działacza i trenera. Udzielał się również jako sędzia oraz delegat techniczny w licznych zawodach Francuskiej Federacji Narciarskiej, szczególnie w skokach narciarskich⁶⁵.

Od początku zamieszkania w Chamonix Tadeusz Wowkonowicz utrzymywał ścisłe kontakty z Polską i Polakami (w największym stopniu z Józefem Zubkiem i Józefem Nyką). Relacjonował również wydarzenia sportowe z terenu Francji dla kilku polskich gazet i czasopism⁶⁶. Do Chamonix, w okresie powojennym, przyjeżdżało wielu Polaków, głównie alpinistów, których celem była wspinaczka w masywie Mont Blanc. Przebywali tam również często polscy narciarze startujący w zawodach w pobliżu Chamonix. Polacy przyjeżdżali również na szkolenie do jednej z najlepszych na świecie szkół dla instruktorów narciarskich – Ecole Nationale de Ski et d’Alpinisme w Chamonix. Tadeusz Wowkonowicz stał się dla nich wszystkich opiekunem i przyjacielem.

⁶¹ List A. Bobkowskiego do T. Wowkonowicza, AMNC sygn. D2, s. 11.

⁶² Sprawozdanie A. Rozmusa, *op. cit.*; notes T. Wowkonowicza, *op. cit.*

⁶³ Relacja M. Gasienicy-Samka, członka reprezentacji narciarskiej, który przyjechał z Polski i organizował powrót Jana Kuli do kraju, Zakopane, 28.03.2012 r.

⁶⁴ Wyniki sportowe polskich narciarzy w zawodach rozgrywanych w latach 1946–1948 w Alpach zostaną omówione w przyszłości.

⁶⁵ Dokumenty, legitymacje T. Wowkonowicza, AMNC, sygn. L, s. 18, 20.

⁶⁶ Legitymacja wystawiona przez redakcję „Sport i Wczasy”, AMNC, sygn. L, s. 10; pismo od redakcji „Dziennika Zachodniego” do T. Wowkonowicza z 27.01.1947 r., AMNC, sygn. D2, s. 33; pismo redakcji „Narodowca” w sprawie reportażu z Igrzysk Olimpijskich w 1948 r., AMNC, sygn. D2, s. 41.

Wowkonowicz nigdy nie przyjął francuskiego obywatelstwa, podkreślając tym swoją polskość⁶⁷. Swoją postawą i pracą dla lokalnej społeczności zyskał ogromny szacunek mieszkańców Chamonix oraz przebywających tam Polaków. Za pomoc udzielaną alpinistom Polski Związek Alpinizmu mianował Tadeusza Wowkonowicza swoim honorowym członkiem, a Stowarzyszenie Polskie w Genewie wystąpiło do Prezydenta RP o nadanie mu Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski. Odznaczenie to Tadeusz Wowkonowicz przyjął w Konsulacie Polskim w Lyonie, w maju 1996 r.⁶⁸

Tadeusz Wowkonowicz zmarł w Chamonix 14 kwietnia 2005 r. We wspomnieniu o nim Józef Nyka napisał: „Był na niewielu wysokich alpejskich szczytach, nie zaliczył żadnej trudnej drogi, zasłużył jednak na trwałe miejsce w kronikach polskiego alpinizmu i w sercach polskich sportowców licznie odwiedzających rejon Mont Blanc”.

Podsumowanie

Tadeusz Wowkonowicz w świetle zbadanych materiałów źródłowych okazał się osobą niezwykle interesującą. Jego długie życie (93 lata) obfitowało w ciekawe i ważne wydarzenia. Wowkonowicz zgromadził znaczną kolekcję fotografii z okresu 1940–1947 o dużej wartości historycznej, dokumentują one bowiem okres w dziejach polskiego sportu i turystyki niezwykle ubogi w źródła ikonograficzne. Niezwykła była również jego rola w odtworzeniu reprezentacji polskich narciarzy po II wojnie światowej, wydarzeniu dotychczas niezauważanym w piśmiennictwie. Późniejsza działalność Wowkonowicza oraz pomoc udzielana Polakom przybywającym do Chamonix są szczególnie godne podkreślenia. W trudnych politycznie i ekonomicznie dla polskich alpinistów i narciarzy latach powojennych okazywał im nieraz bezcenną pomoc organizacyjną oraz wsparcie moralne, a czasami również finansowe. Szacunek, jakim Tadeusz Wowkonowicz cieszył się w lokalnym środowisku, przekładał się również na życzliwość, jaką mieszkańcy Chamonix darzyli Polaków przyjeżdżających do tego miasta. Opisana tu, z konieczności w skrócie, działalność Tadeusza Wowkonowicza wymaga znacznie szerszego opracowania, co przyczyni się z pewnością do lepszego poznania dziejów polskiego sportu, w szczególności narciarstwa.

Bibliografia

- Fischer L., Kapeniak J., Matzenauer, M. *Kronika śnieżnych tras*, Sport i Turystyka, Warszawa 1977.
- Kapeniak J., *Tatrzańskie diabły*, Sport i Turystyka, Warszawa 1973.
- Kapton J., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy. Zarys dziejów*, „Wierchy” 1997, nr 63.
- Kołodziej R., *90 lat na śniegu, Historia Polskiego Związku Narciarskiego 1919–2009*, PZN, Kraków 2009.
- Kołodziej R., Aftaruk K., *Zarys historii narciarstwa w Polsce i snowboardingu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

⁶⁷ Relacja żony T. Wowkonowicza – Antoinette, Chamonix, 27.08.2011 r.

⁶⁸ Fotografie z uroczystości wręczenia Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, AMNC, sygn. Z1, s. 104–105.

- Młodzikowski G., Ziemiński A., *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa 1957.
- Pręgowski Z., *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 r.*, PTTK „Kraj”, Warszawa 1994.
- Rak L., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – jubileusz 100-lecia powstania pierwszej polskiej organizacji narciarskiej*, „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku” 2008, t. 12.
- Rak L., *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w] *Polska Kultura Fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, Wyd. AWF, Kraków 2008.
- Smoleński J., *Druga Dywizja Strzelców Pieszych*, Agrotechnika, Warszawa 1992.
- Szatkowski W., *Od Marusarza do Małysza*, Fall, Zakopane 2003.
- Wowkonowicz T., *Moja ostatnia droga przez Tatry*, „Głos Seniora”, kwiecień 1996.

Życie i działalność Tadeusza Wowkonowicza 1912–2005. Przyczynek do dziejów polskiego narciarstwa Streszczenie

Celem pracy jest zbadanie i wstępne opracowanie działalności Tadeusza Wowkonowicza. W latach 30. XX wieku był czynnym hokeistą i narciarzem, członkiem polskiej drużyny reprezentacyjnej w narciarstwie, wielokrotnym medalistą Narciarskich Mistrzostw Polski w biegach sztafetowych. Podczas II wojny światowej przedostał się do Francji i został żołnierzem II Dywizji Strzelców Pieszych. Walczył w kampanii francuskiej, a następnie wraz ze swoją dywizją przekroczył granicę ze Szwajcarią, gdzie żołnierze zostali internowani. Po zakończeniu wojny był współtwórcą i członkiem odrodzonej reprezentacji polskich narciarzy. Nigdy już nie przyjechał do Polski, zamieszkał w Chamonix we Francji. Pracował jako trener i działacz Francuskiej Federacji Narciarskiej. Pomoc udzielana Polakom przyjeżdżającym do Chamonix sprawiła, że określano go mianem „polskiego ambasadora z Chamonix”.

Słowa kluczowe: historia narciarstwa, II Dywizja Strzelców Pieszych, Chamonix

The Life and Accomplishments of Tadeusz Wowkonowicz (1912–2005): His Contribution to the History of Polish Skiing Abstract

The goal of the study is to examine the historical sources, and to elaborate on the activity of Tadeusz Wowkonowicz. He was an active hockey player and skier, and a member of the Polish Ski Team in the 1930s. He was a multiple medalists of the Polish Ski Championships in the ski runs relay. At the beginning of the Second World War, he fled to France and joined the Second Rifle Division of the Polish Armed Forces. He fought during French Campaign, and then his division crossed the border of Switzerland, where the soldiers were interned. After the Second World War, Wowkonowicz was one of the co-origina-tors and members of the restored Polish Ski Team. He never came back to Poland. He settled in Chamonix, France. He an active ski coach, and an activist of the French Ski Federation. His assistance to Polish people who came to Chamonix made him the “Polish ambassador in Chamonix”.

Key words: ski history, the Second Rifle Division of the Polish Armed Forces, Chamonix

*Leben und Tätigkeit von Tadeusz Wowkonowicz 1912–2005.
Beitrag zur Geschichte des polnischen Skifahrens
Zusammenfassung*

Das Ziel der Arbeit ist Untersuchung und vorläufige Bearbeitung der Tätigkeit von Tadeusz Wowkonowicz. In den 30 er Jahren des XX. Jahrhunderts war er ein aktiver Hockeyspieler und Skifahrer, Mitglied der Nationalmannschaft im Skifahren, mehrfacher Medaillenträger in den Polnischen Skifahrenmeisterschaften im Staffellauf. Während des II. Weltkriegs ging er nach Frankreich und wurde Soldat DER II. Schützendivision der polnischen Streitkräfte. Er machte im Kampf um Frankreich mit und dann übertrat er die Grenze an die Schweiz, wo die Soldaten interniert wurden. Nach dem Krieg war er Mitbegründer und Mitglied der wiedergegründeten Mannschaft der polnischen Skifahrer. Er kam nie mehr nach Polen, wohnte in Chamonix in Frankreich. Er arbeitete als Trainer und Aktivist des Französischen Skiverbands. Er leistete Hilfe den Polen, die nach Chamonix kamen und wurde aus diesem Grund „polnischer Botschafter aus Chamonix“ genannt.

Schlüsselwörter: Geschichte des Skifahrens, II. Schützendivision der polnischen Streitkräfte, Chamonix

*Жизнь и деятельность Тадеуша Вовконовича 1912–2005.
К вопросу об истории польского лыжного спорта в XXI веке
Резюме*

Целью работы было исследование и описание деятельности Тадеуша Вовконовича. В 1930-е годы он был активным хоккеистом и лыжником, членом сборной Польши по лыжному спорту, многократным призером чемпионатов Польши по лыжным эстафетам. Во время Второй мировой войны ему удалось перебраться во Францию и стать солдатом 2-й пехотной стрелковой дивизии. Он воевал во французской кампании, а затем его дивизия перешла границу со Швейцарией, где солдаты были интернированы. После окончания войны был одним из создателей и членом возрожденной сборной польских лыжников. Никогда больше не приезжал в Польшу, поселился в Шамони во Франции. Работал тренером и активистом в Федерации лыжного спорта Франции. Оказывал помощь, прибывавшим в Шамони полякам, вследствие чего, его называли «польским послом из Шамони».

Ключевые слова: история лыжного спорта, 2-я пехотная стрелковая дивизия Польской армии на Западе, Шамони

